

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІТОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Пріоритетним напрямком сучасної лінгвістики є вивчення мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю, що отримав назву – антропологічна лінгвістика. Фундаментальна задача антропологічної лінгвістики – виявлення взаємозв'язку між мовою і ментальністю індивіда та етносу. У цьому контексті дослідження фітонімічної лексики, що характеризується високим етнокультурним потенціалом, оскільки виражає своєрідність світовідчуття та світорозуміння народу, є надзвичайно важливими.

Порівняння англійських фітолексем із відповідними українськими назвами рослин свідчить, що їм властиві як універсальні, так і ідіоетнічні риси. Тотожність, схожість, часткова або повна розбіжність семантичних значень фітолексем обумовлені цілим рядом чинників. Розглянемо деякі з них.

Троянда (rose). Троянда є дуже складним символом. Вона амбівалентна, оскільки символізує й небесну досконалість, й земну пристрасть, час та вічність, життя та смерть, родючість та цнотливість. Троянда – це довершеність, таїнство життя, його осереддя, невідоме, краса, благодать, щастя, але також і чуттєва втіха та пристрастність. Як квітка жіночих божеств, троянда означає любов, життя, творчість, родючість, красу, а також цнотливість. В'янення троянди символізує смерть, смертність й журбу; її шпильки – біль, мучеництво та кров. У поховальній обрядовості вона уособлює вічне життя, вічну весну, воскресіння. Троянда символізує також мовчання та тайну – деколи говорять «sub rosa» – під трояндою, тобто наодинці, тому не повинно набути розголосу. Троянду вішають або малюють у залах для нарад, що символізує секретність та обережність [3].

У християнстві троянда – квітка раю, завдяки своїй красі, досконалості та пахощам. Біла троянда – невинність, чистота, цнотливість, Діва Марія; червона – милосердя й мучеництво, вона виросла з крапель крові Христа на Голгофі. Шпильки троянди – це гріхи, що почалися з Гріхопадіння, а троянда без шпильок – це Богородиця, звільнена непорочним зачаттям від наслідків первородного гріха [3].

В Англії троянда стала відомою лише у XIV столітті, незадовго до початку кровавої ворожнечі між домами Йоркським та ланкастерським, та так зачарувала їх своєю красою, що вони обидва розмістили її на своєму гербі, причому перший вибрав білу, а другий – червону. Внаслідок чого ворожнеча за престол отримала назву війни Білої та Червоної троянд [1].

Спочатку троянда слугувала знаком відзнаки акторів, які за наказом королеви Єлизавети носили бутони троянд на черевиках, згодом вона стала невід'ємною прикрасою усіх англійських чепурунів, які носили троянду за вухом, причому, чим більшою була квітка, тим це вважалось краще. Навіть на монетах Єлизавети зображена з трояндою за вухом [1].

Троянда зіграла цікаву роль у житті королеви Вікторії. На балу на честь прибуття до Англії принца Альберта, який приїхав просити руки королеви, Вікторія подарувала йому троянду, яку носила на своєму корсеті в знак її доброго ставлення. Зачарований таким подарунком, принц Альберт, не знайшовши петлиці на своєму фраку, вийняв складаний ніж та зробив дірочку якраз навпроти свого серця й увіткнув подаровану троянду. Королева Вікторія була настільки зворушена таким вчинком, що відразу погодилася стати його дружиною [1]. Можливо, цей випадок став причиною того, що у вікторіанській мові квітів троянда уособлює освідчення у коханні. Також троянда символізує пристрасть та досконалість, особливо червоні квітки. Білі троянди означають чистоту та цнотливість, жовті – ревності та подружню зраду.

В Україні троянда символізує здоров'я. Біла троянда уособлює мовчання; троянда у бутоні – серце, що не пізнало кохання; жовта троянда – зраду, сумнів у ширості кохання.

Серед спільних символічних конотацій троянди в двох мовах слід зазначити: недоліки та стан здоров'я людини; краса взагалі (*no rose without a thorn* – немає троянди без колючок; *as red as a rose* – червона, як троянда; *milk and roses* – кров з молоком; *have roses in one's cheeks* – рум'янець на всі щоки, кров з молоком; *one's blood rose in a jet* – кров кинулася в голову / червона, як рожа; рожа і в терні гожа; нема бджоли без жала, а троянди без колючок; на кожній троянді є колючки; любиш троянду – терпи колючки), а також індивідуальні, притаманні лише одній із досліджуваних мов. Так, для української мови: краса й праця (*троянди й виноград*); англійської мови: призначення чого-небудь (*lie upon roses when young, if you'll lie upon thorns when old*), сором'язливість (*blush like a rose*), «геральдично-символічне» (троянда є національною емблемою Англії).

Терен (blackthorn). Фітонім терен асоціюється носіями двох мов за символічною ознакою страждань та мучеництва, яка має релігійне походження: біль, випробування, Ісус, труднощі, розп'яття, біль тощо. Національно-специфічний характер українського фітоніма терен має символічне значення нещасливого кохання та жіночої самотності (*Цвіте терен, цвіте терен / Листя опадає, Хто в любові не знається, / Той горя не знає*).

Мак (poppy). У британській мовній картині світу мак є символом скорботи за численними жертвами світових війн та військових конфліктів. Яскравим прикладом служить масштабна інсталяція художника-кераміста Пола Каммінз і сценографа Тома Пайпера з 888000 керамічних маків, що нещодавно з'явилися біля стін лондонського Тауера, присвячена сторіччю з початку Першої світової війни, на згадку про її жертви.

Символ магічного маку для українців такий же давній, як і калина. В усній народній творчості мак ще й символ красивої дівчини (*гарна дівка, як маківка; дівчина, як маків цвіт; як маківочка; як мак процвітає*). Водночас мак пов'язується із смертю (*маку найвса; на мак розбити*). Окрім того, мак є надійним оберегом від лиходійства нечистої сили. Мак також символізує навколишній світ, оселю; світанкову зорю; швидкоплинність людського життя; козака, що героїчно загинув, захищаючи Україну (*Ординці воїна скришили, / На землю впа-ло тіло біле / І, наче зерно, проросло, / А влітку маком зацвіло (М. Стельмах)*).

Дуб (oak). Зіставлення символічних конотацій фітонімів дозволяє також з'ясувати деякі особливості національних уявлень про одне й те саме поняття. Наприклад, символом патріотизму, перемоги, тріумфу для англійців є дуб: така символіка пов'язана з фізичними властивостями дуба (фортеця, міць) і обумовлена античною традицією надягати на голови полководців-переможців вінки з гілок дуба (the leaves of the oak, esp. as worn in a chaplet or garland). Не випадково назва офіційного маршу військово-морських сил Великобританії – «Heart Of Oak». Дуб є символом Англії. Проте для українців символом патріотизму є інші рослини – верба, барвінок, тополя, вишня. Хоча деякі інші конотації цього фітоніма є спільними: сила й мужність. Передумовами уявлень англійців та українців про символіку назв дуба є фразеологізми й усталені порівняння (*as strong as an oak; mighty oaks from little acorns grow / сильний як дуб*).

Орхідея (orchid). Природа щедро нагородила родину цієї рослини надзвичайною красою та різноманітністю квітів, які дивують людей з прадавніх часів й до сьогодення. Поети присвячували орхідеям вірші, художники змальовували їх на своїх полотнах, ботаніки давали їм імена богинь та красунь.

У вікторіанській мові квітів саме той факт, що для ботаніків орхідеї асоціювалися з захопленням, вишуканістю та капризністю, зумовив їх значення у англійській мовній картині світу. Вони символізували красу, жіночі чари та диво. Орхідеї вважалися самою досконалістю та «аристократами» поміж квітів, по аналогії з тими, хто міг собі дозволити захоплюватися ними. Іноді орхідеї мали релігійне забарвлення, так як цяточки на їхніх пелюстках нагадували кров Спасителя Ісуса Христа [4].

Носії англійської мови характеризують ці квіти як важливі, аристократичні, дорогі, витончені, милі, красиві, романтичні, також вони пов'язуються зі знаменною нагодою, з особливими твердженнями. Іноді орхідеї мають сексуальну конотацію, так як їх нагороджують такими епітетами: чуттєві, показний, еротичний, ті, що несуть сексуальне послання.

Українці більш зосереджуються на аспектах виразності та емоційного впливу коли описують орхідеї як вишукані, особливі, ніжні, теплі, окрилені квіти. Вони вважають, що таку

красу дарують з наміром здивувати, справити враження, завоювати, приголомшити. На відміну від англійців, в українській мовній картині світу орхідеї не мають сексуального забарвлення. Основне послання, яке несуть орхідеї, – це любов та краса.

Гвоздика (carnation). Гвоздика – багатство кольорів, розмаїтість простих і махрових квіток. Недаремно наукова назва роду «*dianthus*» походить від грецьких слів «*dios*», що означає «божественний», та «*anthos*» – «квітка», тобто «божественна квітка» [2].

Християни вважають, що перші на землі червоні гвоздики з'явилися в той час, коли Христос ніс хрест. Діва Марія оплакувала його тяжке становище, і там, де впали її сльози, вирости квіти – гвоздики. Таким чином, червоні гвоздики стали уособлювати материнську безсмертну любов.

В Англії гвоздика з'являється у 1597 році, коли придворний садівник Гепард отримує її з Польщі. Квітка стає популярною серед аристократів та коштує досить дорого: гінея за бутон. Королева Єлизавета не полишає квітку ніде й використовує її як прикрасу. Звісно, що її приклад наслідує весь її двір [2].

Лише в одній Англії налічується до 50 сортів гвоздик, а один з них навіть отримав назву «*Sweet William*» на честь В. Шекспіра, який у своїй «Зимовій казці» примушує говорити про гвоздики Перліту. Про гвоздику згадують й інші відомі англійські поети: Д. Чосер, Д. Мільтон, Г. Спенсер, які завжди оспівували її божественний аромат [2].

Взагалі, гвоздики в Британії виражають любов, чарівність та особливість. Іноді вони відомляють про заручини [4]. Як і у інших квітів, квіти різного кольору несуть різне смислове навантаження. Так світло-червоні гвоздики уособлюють захоплення, в той час як темно-червоні означають глибоке кохання та прихильність. Білі квіти вказують на чисту любов та вдачу, а рожеві часто дарують в знак вдячності. Строкаті гвоздики символізують сум через нерозділене кохання, зелені – символ дня Святого Патріка, а пурпурові вказують на капризність.

Українці, як народ, який пережив радянські часи, перш за все сприймає гвоздику, особливо червону, як квітку, основне призначення якої – це демонстрації, революції та поховання. Тим не менш, в Україні червона гвоздика означає мужність, стійкість, палке кохання, а біла – смуток, довіру та чистоту.

Джерелом семантично близьких конотативних значень англійських та українських фітонімів є індоевропейські, слов'яно-германські та сучасні інтернаціональні традиції, фольклор, язичницько-християнські вірування й ритуали, твори всесвітньої літератури й мистецтва. Різноманітні національно-специфічні культурологічні компоненти обумовлені культурними та історичними традиціями народів і мовно-культурними чинниками (етимологія фітонімів, переносні значення, фразеологічні оточення, усталені цитати, народні традиції, обряди, фольклор тощо).

Список літератури:

1. Золотницький Н. Ф. Роза в Западній Європе. Царица из царик – роза / Н. Ф. Золотницький. Цветы в легендах и преданиях. – М., 1913. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://granina.narod.ru/library/zolotn/rosa2.htm>.
2. Золотницький Н. Ф. Цветок крови – гвоздика / Н. Ф. Золотницький. Цветы в легендах и преданиях. – М., 1913. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://granina.narod.ru/library/zolotn/gvozdika.htm>.
3. Роза // Словарь символов. Образовательный ресурс «Толковые Словари». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edudic.ru/sim/733/>
4. Art Symbols Dictionary: Flowers and Plants Symbols. The meanings associated with various flowers and plants. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://painting.about.com/cs/inspiration/a/symbolsflowers.htm>.